О. д-р Володимир Левицький
кол. парох Плавучі Великої
1941-1945 рр. генер. секретар УНО в Берліні.

ПОДІЛЬСЬКА ПАРАФІЯ ПЛАВУЧА ВЕЛИКА

Дочерні: Плавуча Мала, Глинна, Красна, Цецори

В часі нашої визвольної боротьби 1918-21 рр., довелось мені з куренями Української Армії пройти вздовж і впоперек рідні землі, але на мережі Бережанського та Зборівського повітів, де український чорнозем Малого Поділля переходить в лісисті терени, — найшовся я щойно на моїй першій парафії. Було це в листопаді 1935 р. Того року тримали міцні подільські морози, але й вони не змогли стягнути відомої трясовини широких ґрунтових доріг чорнозему. Для уродженця Підкарпаття, де ґрунти суміш з камінням дають безплатний матеріял для твердих шосейних доріг підкарпатських сіл, — оця нова зустріч з подільською мокравиною, пригадала наш відворот із Києва, а далі після поранення та перебутого тифу— похід з району Винниці у херсонські степи, на Різдво 1920 р.

На станції у Зборові вийшов з вагона львівського потягу, священик „віденець" в осінній нагортці віденського теплого клімату, в легеньких віденських півчеревиках, в руках шкіряна валізка, так неначе спішив на якусь гостину. Саме перед місяцем ось той „віденець" повернувся до краю з закордонних студій на Віденському університеті. Закінчивши чотирирічні студії та добувши два докторати філософії і богословії, він мріяв про вільне для нього місце професора історії Церкви і славістики в Богословській Академії. Митрополит Андрей Шептицький, радо прийняв поворотця та доручив в Консисторії і Ректораті Академії зайнятись ним і приготовити для нього відповідне місце праці. Та не так сталося, як цього бажав собі Митрополит і з приводу різних обставин та не дуже щасливих потягнень зверхників, призначено його завідателем на правах пароха, великої подільської парафії, що досі була парафією деканів. Була це парафія Плавуча Велика з дочерними селами Плавуча Мала, Глинна, Красна і Цецори. Не дуже то рожевий був тодішній стан парафії. Старі будинки понищені, запущені церкви і тисячі грошей залеглих податків, за що польські скарбові уряди погрожували примусовою продажжю парафіяльних земель. Така картина не настроювала надто радісно нового завідателя, та ще й після культурних віденських умовин життя. Коли візник їдучи із станції залишив шосейну дорогу Зборів-Тернопіль і в'їхав на широку польову роз-

моклицю чорнозему, а жваві коні ледве витягали воза з двома особами — мав над чим роздумувати вчорашній „віденець" та над долею, що закпила собі зі „старої войни"... Пізно вечером добилися вони до самої „резиденції", себто парафіяльного дому.

Самітний священик-доктор на великій парафії

Вже тридцять два роки проминули від дня тієї зустрічі з брудними будинками плавуцької парафії, а й досі годі забути того „шоку" з приводу виду порожніх парафіяльних кімнат, зимних, неопалених і пошкоджених, в яких лише сірі подільські миші привітали нового завідателя... І стукнув себе тоді самітній доктор в чоло, немов сам себе питаючи, чи треба було повертатися з культурної чужини на таке „професорське" місце?! Людина самітна закінчивши студії і мавши тісні зв'язки з науковим середовищем завжди чарівного Відня — могла все знайти належне становище, евентуально виїхати за море, куди кликали приїздити... Але він сказав собі: „Кістки кинені! Відвороту немає і ти тепер на рідних землях. Пригадай собі різнородні пригоди і терпіння вояцької мандрівки — тут будеш продовжувати незакінчену боротьбу нашої визвольної епопеї... Була вона передше зі зброєю в руках, а сьогодні замініш рушницю на хреста — але покидати її не можеш!" І той хрест поніс кол. поручник Армії УНР до кінця...

Велике і національно свідоме село Плавуча Велика простяглось ближче Зборова, хоча й належало до Бережанського повіту, куди було втричі більше клм. віддалі. Воно побудувалось в малій долинці подільського чорнозему, виставлене на холодні подільські вітри без захисту, без лісів, гайків та ріки. Не відрізнялося воно нічим від багато інших подільських сіл з повними шпихлірами пшениці й інших хлібів, що їх щедро родить подільська земля. Не багато було справді багатих селян в селі, переважно до десять морґів орного поля, а найбільше було двоморґовців, бо великі простори земель — належали польському арцибіскупові у Львові. Ті двоморґовці мусіли дорабляти хліба на панських ланах, щоби сяк-так прожити. До того часу, звичайно парохами Плавучі Великої були старші віком о. декани, і саме через оте „визначення" парафія була так дуже запущена та відстала від поступу новіших часів. Праці для церкви і народу було для двох молодих самітних священиків доволі (сотрудником був о. Михайло Юхнович), було ж в п'яти селах чотири церкви й одна каплиця в селі Цецорах. Народу було поверх 6 тисяч душ, до того понад 200 морґів парохіяльних ґрунтів, подільського чорнозему — майно велике, коли б він сам господарював, не даючи той ґрунт в аренду бідакам, що самі теж не мали як і чим його належно загосподарити.

Моїм попередником на парохії був о. декан Янович, таки вже дуже віковий і тому було йому не під силу, заспокоїти усі духовні потреби вірних. Вправді він мав до помочі безженного сотрудника о. Михайла

Юхновича, однак о. Юхнович побудувавши парохіяльний мешкальний будинок в селі Плавуча Мала там замешкав і згідно з домовленням, піклувався лише Плавучою Малою і селом Глинною, а в інших селах цеї великої парохії остався сам о. декан, та в дуже короткому часі не даючи ради душпастирській праці — парохію покинув. В зимі 1935/6 року я переконався, що ту велику парохію треба розділити для кращого вгляду, духовної опіки над вірними, а також громадської праці. На кількох авдієнціях у Митрополита Андрея, вдалось мені переконати і перевести мій плян поділу парохії в діло. На весну 1936 р. о. декан Кулик зі Зборова перевів поділ на дві парохії в життя.

Запізнання з парохіянами

Зима була сніжна й морозна. Коли б не перина сусідів-селян Михайлюків, можна було придбати собі великої перестуди або й що гірше. На Поділлі лише багатші господарі привозили собі дрова на зиму, бідніші опалювали хату скрутлями соломи. Коли ж мій попередник не оставив досить дерева на опал, мусів я також покористуватись „соломʼяним опалом", найняти хлопця, щоб робив скрутлі й увесь день тримав тепло. Але ночами прийшлось таки добре мерзнути і лише перина рятувала від зимна. Селянські хати були збудовані з плетених соломʼяних „вальків" і „галамуців", себто довга і коротка солома насичена мокрою глиною. Коли господар будував свою хату довший час літом, тоді вповні висохли стіни, така хата зимою була тепла й здорова. В часі другої світової війни, коли гітлерівська Німеччина найшлась на межі повного господарського вичерпання і забракло будівельного матеріялу, — тоді німецькі господарські чинники наказали будувати тимчасові „кати", себто наші глиняні хати.

Назву села виводили від слова „плавати", але такий вивід щось не дуже мудрий і не погоджувався з дійсним станом справи, бо село не мало ані ріки ні ставу і не було по чому плавати, лишень малий потічок-струмок протікав собі легенько — тільки всього. Аж поза селом Глинною пропливала Стрипа, а вона відомо, замулена ріка. Ані австрійська ані польська адміністрації не подбали про побудову мурованих доріг у тих селах. Пізньою осінню дощевою порою чи весною при топленні снігів — вода шуміла потоками, зливаючись у широкі ручаї при межах нив, а в селі заміняла дороги в непрохідні трясовиння. Пройти з парафіяльного будинку до оподаль стоячої церкви — це була не абияка штука, бо болото сягало глибоко. Треба було мати високі чоботи і в церкві перезуватись. Але й так нераз прийшлося „талапнути" в болото. При такій погоді все заглядали у вікна зацікавлені парафіяни як то той „віденський " пан-отець манджає у своїх віденських півчеревиках по сільських дорогах. Щойно весною придбав я для себе високі чоботи і з особистих фондів збудував камʼяний хідник біля дому.

Селянські хати мали переважно по дві кімнати, чисті та розмальовані, а з-зовні гарно побілені. Біля хат — маленькі городці з квітами,

а поза хатами городи з яриною, самі ґрунти були віддалені трохи подаль села. Якось сумно виглядало село без садів, які щойно почали насаджувати. Декілька овочевих дерев, що їх вже були виплекали молодші господарі, в часі дозрівання овочів, були під сильним ,,обстрілом" дітвори, що зеленими їх зривала. Поява влітку наших підкарпатців з возами повними різних овочів в заміну за збіжжя, викликувала правдиві мандрівки мамів з дітьми в погоні за ,,ябцями" як діти казали. Зате село було багате на білий пшеничний хліб і білу муку, з якої варили і пекли різні страви.

Для кращого ведення великої господарки, взяв я до помочі з Підкарпаття колишнього помічника-слугу мого батька-священика. Степан — таке було його ім'я, спочатку ходив за мною і повторював, як це може бути, що в селі кожна жінка має білий хліб і білу муку, а ми, мовляв, на Підкарпатті, лише кілька разів в році. Не міг бідаха начудуватись такій дивовижі. Багата й поживна їжа,так і видно було, добре впливала на фізичний і духовий розвиток дітвори, що зараз далось запримітити у школі. Також і старше покоління бистро орієнтувалося у розмові й цікавилося більше духовими питаннями.

Плавучани загубили стару, рідну, подільську народню ношу — вони одягалися вже у фабричні ,,лахи". Осталися ще гарні вишивки сорочок для дівчат і хлопців. Не жалували плавучанські дівчата ниток і своєї праці, і вишили багаті церковні ризи й обруси на престіл, що викликувало негодування, а то й лють польської поліції. З давніх народніх звичаїв та прадідівських обичаїв — мало їх заховалося в житті подоляка. Христини, сватання і похорони, не мали вже тих старих традицій, що їх заховав гуцул чи інший підкарпатець. Одне весілля було ще центральним святом села, на яке численно сходилася родина, знайомі і менше знайомі, але воно проходило без старих приспівок і без тих гарних звичаїв, що їх ще заховали деякі села. Весілля — це було загальне сільське свято-забава. Померлих згадувано парастасами на гробах на цвинтарі другого дня Пасхи. Один священик від ранку, заледве пізним вечором зміг відслужити усі ці поминки, за що вірні давали йому два калачі, а третього дякові. Другого дня священик роздавав ті калачі дітям бідніших родин, з чого була велика радість. Моральне життя парафіян було без закиду, а про якісь ,,сепарації" чи розводи не було ніколи жадних балачок.

Провід церкви

Попередні парохи і настоятелі-адміністратори, не подбали за кращих часів побудувати у тих селах великі церкви, що змогли б помістити при великих церковних святах усіх своїх вірних. За моїх часів зимою, було ще місце для усіх парохіян, що прийшли до церкви молитися, але літом народ прямо розпирав стіни церкви та ще й молодь щорічно прибувала. Будувати нову велику церкву за польських окупаційних часів, було б справді великим тягарем для парохіян тоді, коли ба-

гато селян поженивши дітей, не могли збудувати для них нову хату. Про будь-яку допомогу хоча б у матеріялах від польського уряду — годі було й мріяти. Зате костюлки росли-виростали мов гриби по теплому дощі.

Після нашої програної Визвольної боротьби 1918-1921 рр., коли польські окупанти нищили наші установи та загально-українські інституції, греко-католицька Церква станула дійсно у проводі національного спротиву українського народу проти польських зазіхань повної польонізації та безумовної інкорпорації нашої країни до польської „жечпосполітої". Вже в скорому часі ворог переконався, що та боротьба буде затяжною і не легкою до виграння. Прибули парохами до сіл священики, колиш. військовики-учасники нашого національного зриву, або молоді патріоти, що провадили боротьбу далі — іншими середниками. Вони відсунули набік численних священиків ще зі старої школи, індиферентних та байдужих в національній роботі, самі станули всеціло у проводі та обороні нашого українського села і його громадян. Коли такий молодий, активний священик прибув у село, народ радо його приймав і радів, що буде в селі добрий душпастир, вірний син свого народу та ще й оборонець села в лиху годину. І він не помилився. Коли пригадую собі церковні проповіді та й інші промови до народу в 1935-1939 рр., не було майже ніодної із їх, в якій не було б бодай кілька чи більше зворотів національної заохоти, потіхи, радости чи зазиву до якогось доброго національного діла. Зате ми оба з о. Михайлом Юхновичем, парохом Плавучі Малої, досить часто бували на „пшеслуханю" в Бережанському старостві, а опісля — сипались грошові кари. Народ умів це оцінити і радів Божим словом про українське право на вільне існування, що його він почув у церкві. Він ставав більш бадьорим, а навіть зачіпливим і відти зачерпував надію на краще завтра для себе особисто й усього народу. Така національно-духовна заохота, сталила його ум і волю, випростовувала хребет, видвигала гордість його національного „я", давала надію діждатись кращого майбутнього. Народ ждав — і вірив. Таке його душевне наставлення, дозволяло йому досить легко переносити всякі польські знущання, пацифікації, переслідування і всі інші блага окупації, — народ мав глибоке переконання, що небавом слідує ворогові стократна заплата.

До історії заслуг греко-католицького патріотичного духовенства для рідного народу, слід ще додати, що та праця мала чималий вплив і живий приклад у відмосковленні волинських православних парохій, у яких загніздились були під час воєн московські еміґранти-недобитки і втікачі-священики з усієї Московщини, що продовжували далі вести русотяпську роботу. В скорому часі пішла й у православних парохіях на північно-західних українських землях, подібна національно-духовна віднова, як і в Галичині.

Щоб ще більше розбудити українського патріотичного духа, священики-парохи на Поділлі, улаштовували по черзі імпозантні храмові

свята у своїх селах, запрошуючи одного з них до проповіді на такому святі. Дуже часто цей обов'язок припадав авторові цих рядків, що навчився заграницею недозволені думки-слова, приховувати поміж рядками релігійної проповіді. Дуже часто доводилось „обходити" окупанта хитростю особливо, коли він не давав дозволу чи виразно забороняв святкування національних річниць чи інших подібних свят. У випадку такої заборони, провідники місцевих товариств та установ, являлися в парафіяльному домі і спільно з парохом обмірковували, якби таке свято перевести під крилами церкви?! Вихід все знайшовся, короткий і вданий; священик заповідав у церкві процесію для якогось посвячення чи молебня поза церквою, народ зійшовся, та замість реферату й ще інших точок недозволеної імпрези, священик говорив довгу проповідь національно-церковного змісту, тобто зачинав: „В ім'я Отця і Сина . . ., а кінчав словом — Амінь". Ясно, що треба було предвиджувати присутність донощиків, але наших свідків було все більше і цього ніхто не дуже боявся. Вже сама процесія з образами українських святих, вишивані ризи, у вишиваних рушниках статуетки святих, що їх несли українські дівчата у вишиваних блюзках, до цього — духова оркестра хлопців у вишиваних сорочках, церковні хоругви в національних кольорах — все це надавало „церковній" процесії імпозантного видовища української зорганізованої і парафією очоленої демонстрації. А позаду — народ організовано у своїх організаціях маршував. . .

Морально-духове життя парафіян, стояло на високому рівні, бо таки дуже було мало таких, що рідко коли ходили до церкви; усі парафіяни ходили до сповіді, не було випадку переходу на римо-католицтво, що було рівнозначне із покиненням своєї національности. Такий перехід уважалося зрадою свого народу зовсім так, як за козацьких часів боротьби з польським наїздником. З другого боку молоді священики на Поділлю не заводили у своїх парафіях жадних „ґодзінків, стацій, коронацій, посипування голов попелом" та інших римо-католицьких звичаїв, бо наш народ таки ті звичаї не любив, а хотів заховувати свій обряд в чистоті згідно з предківськими традиціями, своїх великих і мудрих Богослужителів.

Завдяки моїй заохоті та о. Юхновича, в обох церквах Плавучі Великій і Плавучій Малій гарно й по-мистецьки відновлено й розмальовано стіни в українському стилі, що викликало радість парафіян, коли ще й додано церковно-патріотичні написи на стінах. Вони мали також чималий вплив на вірних, які щонеділі читали ці написи у церкві-Божому домі. Тимто українська церква в Галичині, була справді національно-духовою святинею народу.

Треба згадати і про боротьбу з адміністрацією за метрикальні книги, що їх поляки намагалися захопити у свої руки. Було зарядження Консисторії берегти книги і вести їх в українській мові. Польські староства пробували на свою руку це змінити і наказували вести книги у латинській мові. Але ніхто з нас цього не виконав і за те ми їздили з о. Юхновичем часто-густо на гострі „інвестиґації" в старостві. Ще

більше всіляких хитрощів треба було вжити, коли якась „сойка" тут народжена, звичайно служниця у Львові виходила заміж за поляка і приходила по метрику народження для переходу на римо-католицтво. Звичайно так робилося, що її метрики тут не має. Але одна вперта „русинка" наробила мені чимало бешкету, неприємностей та доходжень. Врятувало мене тільки те, що вона зменшила собі віку на добрих дванадцять років (хитра штука), щоб скорше піти за того поляка. Коли б не то „поменшення", прийшлось би мені попасти на кілька добрих місяців в „Іванову хату". Таки я знайшов ту метрику, але її не видав, мовляв, під тими й сусідніми роками такого впису немає. Але вона не дала за виграну і зробила донос до староства у Бережанах, точніше її „нажечони", якийсь „львовскі Антек". Одного дня під вечір осінню 1937 р. побачив я цілу армію польської поліції із заступником старости на чолі та кількох його урядовців, що прямувала у приходство. Про те донесли мені люди і я умисне пішов у стайню ніби заходитися біля хворої корови. Всі вони заїхали на подвір'я і хотіли мене бачити. Прочитавши на дверях напис про урядові години українською і латинською мовами (з 8 рано до 4 після обіду), віцестароста сам зайшов до стайні і просив прийняти його службово поза урядовими годинами. На мій запит в якій справі, він подав мені донесення цеї „діви", якій я не хочу видати метрики. Я відповів, що такої немає в моїх книгах! Але для доказу пішов я з ним і показав йому роки запису, що їх подала відданиця і ще додатково п'ять років вперед і назад, але її вписаної не було. Кавалькада від'їхала з нічим, але мені казали заплатити кошти тієї „поїздки" щось кількасот зол. Очевидно, я не заплатив, а зробив відклик до воєвідства в Тернополі, а там старий референт-познаняк порадив мені внести спротив навіть до Варшави; там справа й застрягла аж до початку війни 1939 року. І мене і о. Михайла Юхновича дуже поліція „шанувала", бо нераз силою ми викидали їх з помешкання за їх безличні погрози і їхню поведінку. До того траплялись їм вечорами чи ночами деякі менш приємні „пригоди", а одному по такій пригоді, прийшлось таки померти.

Школа та учителі в парафії

У наших майже однонародних селах, школи ще були українські, переважно з українськими вчителями. Вони мали особливі інструкції вчити польську мову й історію, вчити дітвору співати польських „пьосенек" і тому великої користи з такого навчання і научного плянування польських шкільних інспекторів для української дітвори не було. Українські вчителі (-льки) були постійно під тиском інспектора, поліції, доносчиків тощо. І тому вони ради хліба про людське око, мусіли виконувати ті всі „зажондзеня", але своїм певним людям неодно сказали що і як робити, щоб і вовк був ситий і коза ціла. Дуже часто доводилось нашому священикові як шкільному **катехиті**, паралізувати оці всілякі науки про Польщу, наш край тощо. З українськими учителями така пра-

ця катехита йшла легше, але з польським учителем в селі Цецорах, таки прийшлося мені зударитись та викинути його з кляси на годині релігії. Його пізніші донесення до інспекторату не дали жадного успіху, бо діти і батьки засвідчили про неморальне поведення цього висланника із „місією на кресах" і його перевели на якесь інше місце. Наша дітвора виказувала велике замилування і цікавість до своїх українських пісень і дуже радо навчалася співу церковно-патріотичних пісень. Таке навчання не передбачене у шкільних програмах переходило досить гладко, лише завдяки приміщенню поодиноких кляс у селянських хатах в різних кінцях села, тобто не було жадної контролі або була утруднена. Село не мало одного більшого шкільного будинку для приміщення усіх кляс, громадські уряди за те не подбали. Вже в 1936-му році, я порушив цю справу в шкільного інспектора з тим, що громада відступає велику площу і обіцює допомогти цеглою та даровою працею — але він не спішився будувати школу в українському селі. Щойно напередодні війни в 1938 р., розпочали будову великої мурованої школи, її не докінчили, а при кінці війни німці розібрали матеріял на поправу доріг.

За австрійських часів учитель-українець міг свобідно вести також культурно-освітню працю в селі, якщо мав до цього охоту, і в тому його ніхто не спиняв. Не так було за польської окупації, така позашкільна праця учителя уважалась протидержавною акцією, що потягала за собою прикрі для нього наслідки. В тих часах польська адміністрація і політика уважали, що „для русінуф вистарчи хлоп і поп", більш нічого їм не треба, і тому старалися всіми способами спиняти і не допускати української молоді до шкіл, науки й знання.

Колоністи на подільських землях

Коли бувало, приходилось мені гарним літним ранком іти пішки від залізничої станції Ярчівці до дому щось 5 клм. дороги, серце краялось з болю і досади, коли поглянув на новостворену оселю польських колоністів, що забрали нашому правдивому хліборобові найкращу землю — урожайний подільський чорнозем. Великі простори цеї української землі — забрали-загарбали чужі зайди, для яких польський уряд нічого не жалував. Він побудував їм усі господарські будинки, подарував коні, корови, вози і все, що спосібне для господарства, а вони пиячили, спали до полудня і лише дивились, чи не дають нових беззворотних грошових позичок чи якоїсь іншої „хапатні". На їхніх полях росли буряни на висоті збіжжя наших хліборобів—такі то були господарі. Вони сторонили від наших селян і боялися заходити в село, здається вичитували з очей нашого народу ту велику ненависть і бажання помсти за відібрання їм варстату праці й прожитку.

Та на тому не кінець. Щоби скоріше знищити та спольонізувати наше село, почали його ділити на два села. Де лише було яких 20 „паперових" римо-католиків гейби поляків, зараз виділювали їх в окрему

польську громаду, будували їм польську школу, як треба то й костьолок, настановляли поляка війтом (вони казали — солтисом) і надавали польську назву. Таким способом створили під боком українського села Плавучі Великої — польське село „Нова Вєсь". Незабаром зорганізували там піввійськову організацію „Стшелєц", дали підліткам карабінки і робили з них донощиків та допоміжне військо для поліції. Це була правдива завада в селі, бо в короткому часі ставали правдивими ренеґатами та ворогами товариств, передових людей і священика.

Але час не стояв на місці — ось і надійша осінь 1939 р., жахливий погром польської держави на протязі трьох тижнів, і тоді розгорілась довго плекана помста українського селянина над тими, що хотіли його угробити, відбираючи середники до життя. Запіяв „червоний півень" на мазурських хатах... Ще до приходу большевиків всі мазурські оселі були спалені, самі ж — розбіглися мабуть на захід... І не було тоді ніякої сили, що могла б цю помсту спинити чи злагіднити, бо й зброя знайшлась. Так закінчилася колонізація подільського чорнозему — мазурами!

Культурно-освітня праця в Плавучі Великій

У Великій Плавучій, я застав аж дві читальні „Просвіти", які нездорово ривалізували поміж собою і спинювали громадську працю. Коли усі мої спроби навіть через Головну Управу у Львові об'єднати їх в одну сильну читальню були безуспішні, — я рішився всеціло поперти читальню в якій був зорганізований масив місцевого селянства. Її очолювали енерґійні, підприємські й охочі до громадської праці одиниці, хоча матеріяльно були це середняки або й бідніші селяни. Арґументи противної сторони, мовляв, священик пішов разом з радикалами, мене не залякали ані переконали. Мій рішучий і спершу здавалось небезпечний крок і такі потягнення, що знайшлися в колізії із заможними господарями членами другої читальні, показалися спасенними і вийшли лише в користь цілого села. Обі читальні таки об'єднались і станули спільно до громадської праці.

Першу читальню заклали Плавучани ще в 1906 р., зокрема закладали її селяни-зайди тобто пришелці з інших сіл, що тут поженились з місцевими дівчатами. Таким першим „зайдою" був Іван Задорожний і першим головою читальні. Йому помагали у читальняній праці: Михайло Марцюк, Іван Карпин, Дмитро Владимир старший, Петро Груше цький, Юліян Семчишин, дяк, Йосиф Баран, Дмитро Баран та інші. Читальня містилася тоді в домі Івана Карпина. З оповідань Юліяна Семчишина праця в читальні виглядала ось як: „В домівці сходилися старі господарі і молодь, читали книжки і замовлені у Львові газети. Члени були дуже вдоволені, самі багато користали і село просвічувалось. Спершу вони мусіли спиратися лише на власних силах, бо в близькому містечку Зборові не було ще тоді ук-

раїнської незалежної інтеліґенції. Місцеве й довколишнє духовенство зовсім мало або й цілковито не цікавилось такими ,,гріховними" справами. А до повітового міста Бережан було далеко, особливо в часі розмоклих доріг".

Син Юліяна Семчишина, Петро — що нині проживає в Каліфорнії, дає такі спогади, що їх чув від свого батька: ,,Мої тато оповідали, про початки читальняної праці, як вони ту працю здійснювали, але в скорому часі не були дуже вдоволені дотеперішньою роботою, вони хотіли вже чогось більшого. Їм вже чогось бракувало, їхній ум заворушився і дотеперішнє читання їм вже не вистачало. Вони хотіли чинів не слів. Коли не раз при читанні забракло нафти в лямпі, треба було піти до Ханці через дорогу та її принести. А таких Ханців і Гершків було в селі ніврoку щось зо 32 склепиків. Ось і тоді в читальні вирішили закласти кооперативу у винаймленій хаті, що вела б крамницю мішаних товарів для села. Було це в 1907 р. Невдовзі виїздив один господар до Канади, від нього й закуплено хату з площею біля церкви. Не було спочатку легко вести крамницю, членів не було багато і конкуренція велика. Та з часом членів прибуло і поширився клич ,,свій до свого". За короткий час до 1914 р. із 32 жидівських склепиків, лишилось тільки 12 з Вайсманом на чолі, що мав корчму з горілкою. Тоді також заснували молочарню, закупили усі потрібні машини для виробу молочних продуктів, а далі підписали статути тов. ,,Січ", яке дуже гарно розвинулося в 1911 році. Раділо серце, коли стрункі ряди молодих господарів і хлопців пізніше й дівчат, маршували у своїм селі і сусідських селах з піснею ,,Гей там на горі Січ іде". Весною 1914 р. ,,Січ" відсвяткувала сто-літній ювілей народження Тараса Шевченка і на ту пам'ятку посадили на роздоріжжі біля церкви Шевченкового дуба".

Господарська розбудова села

Війна принесла селу великі спустошення і великі шкоди, бо наперед мадяри, опісля москалі, що могли те забрали, а решту понищили. Так знищено кооперативу і молочарню. Багато передових робітників покликали на війну, і чимало їх там і погибло за чужу справу.

В листопаді 1918 р. гордо замаяв національ. синьо – жовтий прапор у селі, а багато хлопців та молодших господарів пішли в ряди УГАрмії боронити рідний край перед наступом ворога.

Після невдалих Визвольних Змагань, нова молода ґенерація станула до праці в громаді при віднові культурно-освітнього і господарського життя. З молодших станули до праці: Василь Лещишин, Василь Лесів, Дмитро Гаранджук (один із будівничих Народнього Дому в Лос Анджелес в Каліфорнії, де й помер в 1963 р.), Василь Кобзістий, Іван Лесів, згодом дир. Українбанку у Зборові, Степан Марчівський, Петро Семчишин, що живе в Каліфорнії, Петро Горбань, Федько Бортник та ін. Вже у 1922 р. відновили кооперативу і приступили

до будови малої домівки, де й приміщено читальню і кооперативу. Колишня молочарня вислала молодого Андрія Коцура на науку молочарства в Стрию. Він став пізніше фаховим керівником молочарні, яка за чистоту і смачні вироби, дістала від Маслосоюзу окрему нагороду. Тоді відкрито молочарські відділи в Плавучі Малій, Глинній, Красній і Цецорах. Головою читальні вибрано дуже спосібного та начитаного Василя Лещишина, з яким можна було переводити балачки на різнородні теми. Читальня таки дуже гарно розвивалася, це так би сказати був сільський університет науки і знання. В пізніших роках головою читальні був Роман Стецько, а секретарем енергійний Петро Семчишин, а вже перед самою другою світовою війною був Дмитро Ґаранджук, а секретарем Петро Горбань. Дмитро Ґаранджук — це тип ніколи непереможного народнього працівника, що у всіх організаціях і товариствах займав якесь видне місце, всюди працював і спішив з допомогою та порадою.

Після відновлення діяльности кооперативи під назвою „Торговельна Кооператива", на чолі її станув як голова Василь Лещишин, книговод — Дмитро Ґаранджук, скарбник — Іван Карпин. У 1937 р. ту управу замінила нова в складі: Василь Лещишин — голова надзірної ради, Степан Марчівський — справник, Павло Лесів — книговод, Роман Стецько — скарбник. Організація нових кооператив поступає приспішеним ходом, цього вимагає життєва конечність села — підростають же нові їдці-діти, треба добувати нові джерела прожитку-прибутку. У 1928 р. постає „Промислова Кооператива" — цегельня, що мала дати селу новий, кращий але й дешевий будівельний матеріял на безлісному Поділлі. Велика була радість в селі, коли випалили першу піч із сорока тисячами цегол. Створення цеї кооперативи, дало поштовх до заснування в селі ще яких 8 приватних цегелень, такий був великий попит, а сама кооператива не встигала дати так велику продукцію. Головою цеї кооперативи був Василь Лещишин, Осип Мельник — книговодом, Петро Дубас — скарбником. У 1936 р. вибрано нову управу в складі: справник — Андрій Коцур, книговод — Дмитро Ґаранджук, скарбник — Петро Дубас, а голова надз. ради — Іван Дубовий.

Тоді засновано гурток тов. „Сільський Господар" на чолі якого станув Василь Лещишин, секретарював — Дмитро Ґаранджук а від 1937 р. головою був Дмитро Ґаранджук, а секретарем — Петро Семчишин. Товариство запрошує зі Львова аґронома до села, взимку для переведення сільсько-господарських курсів, а влітку на практичні лекції з молоддю на полях і городах. Тоді заклали шкілку овочевих дерев та стали розводити сади.

Торговельна кооператива не обмежилася лише до продажі соли, нафти та інших товарів, вона закупила трієр-чистильник для прочищування насінного збіжжя для села, спроваджувала вагонами вугілля для опалу і штучні добрива для покращання осінніх зборів-урожаїв. Прийшла теж черга на заснування в громаді позичкової каси

Райфайзена, що її справником став Роман Стецько, книговодом Дмитро Гаранджук, скарбником Федір Максимів,а головою надз. ради Іван Дубовий. Дальшими установами села були гурток „Рідної Школи", що створив дитячий садок та давав лекції позашкільним дітям, а також і спортивне товариство. Промислова кооператива створила нову ділянку торговлі — м'ясарню, де виробляли смачні вироби. Та скоро її закрили, бо не було потрібного збуту. Також не втрималась і шевська кооператива.

Із цього короткого нарису видно, як велике було пожвавлення усякої комерційної діяльности в громаді і яким способом українське населення у час лютої окупації, старалось піднести себе на вищий щабель національного та економічного життя. Свої спогади закінчує Петро Семчишин такими радісними міркуваннями: „...Аж тоді всі Ханці і Мошки мусіли поліквідувати свої крамниці, а самі почали купувати... у нашій кооперативі. Осталося було ще декілька родин із Вайсманом на чолі, що тримав корчму довгі роки. Але тоді діяв закон, за яким громада своїм голосуванням, могла заборонити дальший продаж алькогольних напитків в селі. І село стануло до голосування, у якому 99% населення висловилося проти корчми. Другої днини ранком, корчмар вийшов з села, і так на втіху усього жіноцтва пропала корчма на все."

Ріст установ — оркестра — будова Народнього Дому

Не оглядаючись на усі перешкоди, що їх ставила окупаційна адміністрація, наші села ішли вперед під кожним оглядом, хоча матеріяльні засоби були скупенькі, а можливості — ограничені. Одного не бракувало — а це молодого, надійного нарибку для організованої громадської чи церковної діяльности. Виростала гарна молодь, що здобувши народню освіту в місцевих школах, далі самонавчалася читаючи книжки з бібліотеки читальні, на курсах, рефератах, у гутірках, на сцені як актори, на концертах та зібраннях. Декількох післали батьки у гімназію, а дівчат на курси домашніх господинь чи до учительських семінарій. Із них мала вирости ще більш свідома нова селянська провідницька верства, якої завданням було повести свій народ у краще майбутнє.

Не було в селі просторої та вигідної залі, треба було послужитися великими порожніми стодолами і то лише літньою порою, щоб поставити якусь п'єсу чи оперету. Ставили „Сватання на Гончарівці", „Наталку Полтавку", „Ой не ходи Грицю", а навіть „Мотрю" Богдана Лепкого. Народу все на таких виставах було так багато, що часами й не всі змогли бути в середині. Були свої, але багато з довколишніх сіл, тоді мусіли вистави повторювати. Акторами були: Яків Блажків, Федь Косюк, Дмитро Семчишин, Данило Лещишин, Роман Стецько, Федько Бортник, Кіндрат Чорний, Василь Кобзістий, Петро Семчишин, Петро Качан, Павло Мамус, Микола Гуральний, Дмитро

Владимір, Василь Горин, Петро Бабяк та ін. А з дівчат: Франка Бортник, Анна Пелехата, Варвара Бабяк, Марія Сухецька, Катерина Товстига, Марія Дудинська, Галина Левицька, Параска Батюк, Анна Баран, Катерина Рутецька, Параска Максимів та ще й ін.

Багато праці доклали у сільських установах та товариствах такі працівники як: Михайло Марцюк, Омелян Гамела, Петро Таращук, Михайло Алексевич, Василь Кобзістий, Павло Грушецький, Йосиф Баран, Яким Владимір, Петро Грушецький, Петро Бабяк і чимало других, що їх імена вийшли уже з пам'яті, за що — вибачаюсь!

В 1933 р. зорганізовано струнну оркестру, спровадивши вчителя і диригента в особі Павла Барбарука. Ця оркестра начисляла вже була 45 дітей-підростків і декілька разів виступала прилюдно на концертах в пошану Тараса Шевченка. Дещо вона підупала з виїздом із села диригента, а заступити не було ким. На її місце організували духову оркестру, яку провадив Петро Дикий-Диченко, місцевий дяк. Ця оркестра увесь час попписувалася на усіх виступах, імпрезах, процесіях, походах, святкуваннях, посвяченнях Народніх Домів чи читальняних домівок в інших селах. На похоронах визначніших громадян, вона віддавала їм належну пошану, вигравaючи сумних жалобних маршів та церковних пісень при відправах. Зате на весіллях — не жалували ні себе ані інструментів... грали на все село. Заслухавши — збігалась молодь із сусідніх сіл.

Деякі молодші господарі сиділи вже по „фармах" як люди казали, тобто у догідних долинках — побудували собі хати і господарства та й жили гейби на хуторах. Ті хуторі обсадили деревами, розвели сади, а в них завели гарні пасіки, що таки давали прибуток. Для бджіл сіяли гречку та інші медоносні культури, а літом підбирали не один горнець солодкого меду.

Дуже велично і святково обходили парафіяни такі церковні свята як свячення пасок, свят-йорданський похід-процесія на річку та ходження з колядою. Затрималися ще й стародавні гагілки, що їх виводили дівчата під церквою на Великдень, у всі три святкові дні.

При читальні „Просвіти" велись в ряди-годи різні господарські курси, а для домашніх господинь, курси крою й шиття, вишивок, розписування писанок, гаптування, чи роблення на дротах різнокольорових светрів.

Народній Дім — стає дійсністю в селі

Це була довголітня мрія громадян Плавучі Великої, мати в селі свій великий Народній Дім. Багато років при кожній нагоді йшли балачки на цю тему. Без Народнього Дому з великою залею в селі — це кульгання та бідування у громадській праці, що не може бути ані загальною всіх обіймаючою, ні не може використати тих можливостей, що дає один центр і осередок добре розплянованої програми

діяльности, щоб піднести село на вищий щабель культури і модерної цивілізації. Бувало не раз, приїде представник зі Львова, Зборова чи Бережан і хотів мати численну публіку для своєї доповіді, а тут все спиняється на маленькій читальняній домівці, де й сотня людей не приміститься. Не раз і таке бувало, що люди мліли від задухи особливо в зимі, коли вікна були закриті.

Вже взимку 1935-6 рр. прийшли до мене провідники села із тою пекучою справою, з проханням помогти виклопотати дозвіл на будову дому, започаткувати збірку фондів і надати справі швидко-бистрого ходу, мовляв, коли ви не допоможете, що бували і на війні і в культурних краях заходу, не здійсниться наш задум і конечна потреба села. Роздумавши справу, я рішився вжити всіх можливих способів для досягнення тієї мети, що стала предметом і моєї громадсько-духовної амбіції. Якось пощастилось їм ще передше купити площу зі старою хатою, хату розібрали, осталась гарна будівельна площа. Вони вже тоді пробували дістати дозвіл на будову Народнього Дому, але завжди безуспішно. Правда, вони хотіли побудувати такий дім власними силами, за своїми плянами щось так, як будували свої хати.

Мені прийшлося спершу докладно розвідати, які є перепони в реалізації будови. Причин було — як я переконався дві: недовір'я загалу населення у свої власні сили, другою причиною — нехіть староства дати дозвіл на будову для села — якому не довіряли. Формально усе полагоджено і внесено подання з будівельними плянами до староства. В розмові зі старостою в тій справі, він просив зачекати, доки справа не буде провірена. При тій нагоді розпитував мене про мої студії, про заграничне життя, при тому звернув мені кілька разів увагу „же ксьондз доктор нє муві по польску". Щоб його непотрібно не дражнити, я чемно відповів, що перебуваючи довгий час за границею призабув польську мову і не хочу її калічити, на тому ми розпрощались. Але минув рік — немає дозволу, видно справа завмерла. Тоді я пригадав собі, що маю у Варшаві воєнного товариша-поляка колишнього поручника Б. Я., а тепер вже пполковника в чинній службі, що займав там визначну посаду. Він ще до Відня писав мені, що добре йому поводиться і має широкі кола знайомих. Наше знайомство почалось тоді, коли ми вели смертельні бої з наступаючими большевицькими ордами в Україні в 1920-му році; він мав команду батальйону в познанському полку, а я в 3-ій Залізній Дивізії Армії УНР. Доля хотіла, що його батальйон межував з моєю сотнею увесь час відвороту з України, вкінці опинились ми над рікою Стрипою біля Бучача. Була це неділя 25 липня 1920 р. Большевицька кіннота Котовського, прорвала фронт польського війська ліворуч нашого війська і побила чимало молодих познаняків-рекрутів з батальйону мого знайомого. Решта батальйону з ним разом, закрутили фронт на нас і тоді ми спільно кулеметами відбили наше окрилення. А коли нам на порятунок кіннота Чорношлишників і Фроловців загнались на зади большевиків, наші знищили там дуже ба-

гато з цеї орди і розбили вщент їхній наступ. Коли вже фронт успокоївся, той поручник дякував мені від щирого серця словами „ніґди ці теґо нє запомне" за себе і свій відділ.

Я звернувся листовно до нього у тій справі. Він зараз же відповів і просив надіслати копію подання до староства. І стався другий „Цуд над Вислом", бо в скорому часі запросило мене староство до Бережан, а там староста особисто жалівся, що зроблено донесення до Варшави — хоч не було потреби, староство було б само... і т. д. В дуже короткому часі, дозвіл був в наших руках.

Негайно вибрано будівельний комітет, мене головою, секретарем Дмитра Ґаранджука, скарбником Василя Чорного, його помічником Романа Стецька та ще 16 членів. Робота біля будови кипіла кожного дня і в скорому часі мури таки росли в гору. Не обійшлося без помилок, бо більшість комітету рішили самим зробити фундаменти на взір будови селянських хат, себто у викопані рови накидали каміння і полили вапном. Я був проти такої будови, це ж мав бути високий з цегли і каменю солідний будинок. Коли в скорому часі показалися тріщини в мурі — пішли таки сільські „будівничі" за моєю порадою і спровадили на будову наших інженерів з будівельної кооперативи „КІР" у Львові. Закладені фундаменти треба було розібрати (не була велика втрата), керму перебрали правдиві інженери і збудували прекрасний Народній Дім, що наче чародійна скрипка — заграв на патріотичних почуваннях-серцях Плавучан. Вони з останнього стягалися на великі кошти цеї будови, але не жалували ні свого труду, дармової праці ані фондів, що їх доложили. Дім вже був покритий бляхою, ще лиш вставити вікна, двері і долівку в середині. Було гаряче літо 1939 р. Восени, Народній Дім мав відчинити свої двері для всіх Плавучан. Доля інакше рішила. Прийшла війна, але і в тому часі вдалось цілковито викінчити будову. Він красується і сьогодні посеред села — в ньому міститься 7-кл. сільська школа.

Друга світова війна

Вже на весну 1939 р. почалися неспокої на німецько-польському кордоні, так і видно було, що німці хочуть спровокувати поляків до війни. В літі було вже досить гарячо, а 1. вересня цього року почалась війна. Політично вироблені провідники нашої громадськости, нічого доброго для нас у тій війні і при такій дійсності, як пакт Ґітлера зі Сталіном — не предвиджували. Але були й такі, що їм ввижалися чудові райські сни, як то Ґітлер збудує українську державу після розгрому Польщі. Нічого дивуватись, мало хто знав про його пляни і ті образливі вислови проти слов'янських народів, які він явно-славно виложив у своєму творі „Майн Кампф", бо мало хто ту книжку прочитав, хоча в Німеччині друкували її мільйонами примірників, і кожне нове подружжя отримувало в дарунку, як нову німецьку біблію. Але в тих часах також жили люди, які свої бажання

і міркування — брали за реальну дійсність і лише ними керувались.

Треба признати, що загал нашого громадянства таки радів упадком Польщі, бо протягом останнього двадцятліття вони старались на всякі лади нищити наш народ, а вже перед початком цеї війни навіть заперечували окремішність українського народу в границях Польщі це, мовляв, не українці, а потомки поляків. Такими нісеніт-ницями жили поляки до кінця і здається ще багато їх — живуть тими фантазіями по нинішній день. Радісно дивились Плавучани на безладну втечу недобитків чи мародерів польського війська, що ще недавно кричало на вулицях Львова „ведіть нас на Берлін"! Тепер же — смирненько-потихенько нікого не чіпаючи, старались чимдуж дібратись до Румунії. Коли ж наші хлопці засівши — вимагали видачі зброї, вони її віддавали, лише просилися їх не бити чи вбивати; не одна тоді рушниця попала нашим хлопцям, але роззброєних — пускали свобідно.

Недовго тривало радісне почування з упадку Польщі; 17 вересня большевицький уряд проголосив через радіо, що його війська вранці перейшли річку Збруч і йдуть „визволяти" єдинокровних братів українців і білорусів з пансько-польської неволі. Затривожилась Галицька Земля, почувши голос смертельного ворога України, що прибравсь в ягнячу шкіру — скинувши свою вовчу. Того дня вийшовши на майдан з церкви, мало люди говорили, лиш очима питав один другого що ж далі буде, як це можливо, щоби німці впустили в культурну Европу большевицькі орди для грабунку, мордів та повного знищення краю і людей? Але відповіді на це питання — не було. Вмить розплилися неоправдані надії на німецьку поміч — впав на плечі народу великий тягар, пригнув його до землі...

В п'ятницю 22 вересня 1939 р. кощавий привид — став дійсністю, надійшли перші большевицькі стежі, а за ними цілі загони цеї орди. Початково, вони трималися подаль людей, ніколи одинцем не вдавались в будь-які розмови з населенням, їм було це строго заборонено; тільки вивчені в большевицькій діялектиці-брехні комісари, постійно вихваляли „веселе і щасливе життя".

В середу 20 вересня відходив на захід кол. отам. д-р Никифор Гірняк залишивши Озірну; він переходив через Плавучу Велику зі сином Богданом і спинився для відпочинку в парафіяльній резиденції. Відпочивши, я особисто повіз його до Плавучі Малої, звідти о. Юхнович повіз його до о. Олійника в Галузівці, і так ми допомогли вирватись на волю заслуженому громадянинові. Пізніше ми довідалися, що він був у них на списку один із перших до розстрілу.

За короткий час, я знав, що моя безпека і моє життя дуже загрожені, бо я — колишній поручник Армії УНР, а таких заарештовують і по дорозі „пускають в розход". Від того часу я рідко коли був в домі, а часто їздив до Львова. У той час нові правителі розписали „вибори" депутатів, що мали проголосити „добровільну" злуку. Ці вибори — це одна фарса-сміховина, бо самі настановили кан-

дидатів, на картці було прізвище лише „того" кандидата, а вписати кого іншого не було можна, зате дуже легко можна було поїхати „під московським караулом" і більш не повернутись. Така сама режисерія була на тій „параді" у львівському оперному театрі, і такі самі „вільні" вибори.

Почали зникати люди. Одні заарештовані новим окупантом, інші переправлялися за ріку Сян, що стала границею німецько-большевицьких — „інтересів".

Примусове становище — виїзд з парафії

Мене вже мали на оці. Кілька разів заходили комісари, та пробували витягти у розмові дещо про мою військову службу в Армії УНР. Я виказувався посвідкою УГАармії в якій я також був старшиною і на виразний запит, я заперечив службу в 3-ій Залізній Дивізії. Далі почало те все прикидатись на забаву кота з мишею. Поїхав я до Львова та зайшов до домівки „Червоної Калини" де був малий музей військових уніформів наших армій. Там висів мій френч з відзнаками поручника Армії УНР і військова шапка. Ці речі попали в руки комісарів, тепер шукали за власниками тих уніформів і треба було сподіватися, що вкінці їх знайдуть. Коли вже стало таки „гарячо", хоча як сумно було покидати своїх парохіян, я рішився „зникнути". Щоб не остало моє майно, я дарував біднішим парохіянам збіжжя, худобу, безроги і все що в хаті. Один із моїх щирих сусідів, повіз мене до Львова кіньми, які я йому за чесну службу — подарував. Приїхавши до границі, повідомлений „підпільник" перевів мене на німецький бік, а там без ніяких труднощів прийняла мене німецька застава, коли я заговорив німецькою мовою.

На новому місці я зголосився до д-ра Гірняка тоді вже шкільного інспектора, а він негайно призначив мене директором семиклясної школи в селі Боську, і там працював я цілий рік серед уважливих і вдячних наших лемків, щоби згодом відїхати до Берліна, на нове становище генерального секретаря Українського Національного Об'єднання (в скороченні — УНО).

В 1942-му році, відвідав я моїх парохіян в Плавучі, серед яких провів я декілька щасливих днів, немов між своїми рідними.

Село Красна

Село Красна приналежне було до парохії Плавуча Велика, хоча мало свою церкву. Парох відправляв там Богослуження кожної третьої неділі. У дві перші неділі, вони приходили на Службу Божу до Плавучі Великої чи де інде. Люди були гарні, добрі і дуже ревні до громадської праці. За моїх часів відновлено церкву, що вже трохи була підтопталась. В 1937 р. закупили Краснівці будинок бувшої корчми призначивши його на Народний Дім. Жид-корчмар продав як

банкрут через бойкот корчми. В селі діяли читальня „Просвіти", кооператива, молочарня. Головою читальні вибрали Петра Грабовського, що був і старшим братом у церкві.

Влітку 1938 р., відбулось у Красній величне свято посвячення Народного Дому. На це свято, прибули люди із сусідніх сіл та провідники-інтеліґенти зі Зборова, перед якими відбулась дефіляда усього зорганізованого села. Дефіляду провадив автор цього спогаду.

Під злочинною „опікою старшого брата" село дещо потерпіло, зокрема НКВД заарештував декількох осіб, і їх замордував. Це сталося з доносу одного зрадника, якого наша підпільна організація згодом покарала смертю за підлу зраду.

Село Цецори

Цецори — це неначе присілок Плавучі Великої, розкинені на хуторах багатого чорнозему по дорозі до містечка Озірної, де наші ходили на ярмарки. В селі не було церкви, а лише каплиця, в якій ми служили вечірні Богослужби. У 1937 р. я допоміг їм заснувати читальню „Просвіти", де вони сходилися на читання газет, книжок тощо. Я бував у них досить часто чи з рефератом чи з якоюсь бесідою на актуальні теми. Головою читальні був Іван Турчин, а секретарем — Петро Турчин. Цецор'яни були дуже милими людьми і ревними патріотами, любили і гордилися своєю читальнею, змагаючись з іншими селами парохії у поступі культурно-освітньої праці. Але підчас війни нім-большевицької — село Цецори і гарний, багатий присілок Гашин були зовсім знищені, коли при відвороті німців довший час стояв там бойовий фронт.

Не судила доля, діждатися нам кращої дійсності на наших рідних землях. Але народ змагається... не дає за виграну, він вже не раз бував під чужою кормигою... не раз зазнавав жорстоких ударів від різних наїздників. Сотні літ нашої історії позначені безмежним терпінням народу... але вороги падали, а народ воскресав до нового вільного життя!..

Святкова Служба Божа перед новозбудованим Народнім Домом у Плавучі-Великій в 1938 р. Зліва — о. д-р Володимир Левицький, о. Михайло Юхнович, о. Роман Ганас.

Духова оркестра в Плавучі-Великій у 1937-му році. Оркестра зі своїм парохом о. д-р В. Левицьким.

Мішаний хор при чит. „Просвіти" в селі Плавучі-Великій у 1937 р. Посередині сидить диригент хору Петро Дикий-Диченко.

Старшина читальні „Просвіти" в селі Плавучі-Великій у 1938 р. Сидять зліва: Василь Мамус, Роман Стецько, Федько Максимів — голова, Петро Семчишин — секретар, Петро Горбань; стоять зліва, Василь Чорний, Дмитро Семчишин, Степан Головатий, Дмитро Гаранджук.

О. Михайло Юхнович

НА ДУХОВНІЙ СТИЦІ НАД РІКОЮ СТРИПОЮ

Про річку Стрипу, багато наслухались ми молоді юнаки в часі першої світової війни (1914 – 1918 рр.), особливо про наше славне стрілецтво УСС, що в ті часи вкрилося славою відважних фронтовиків. І тут в 1934 – 1944 рр. – повний десяток років, довелося мені бути душпастирем в подільських селах над рікою Стрипою, Плавучі - Малій та Глинній, Бережанського повіту. Ті села в часі війни, були зовсім знищені і спалені, але в 1934-му році були вже вповні відбудовані. Оба згадані села, належали спочатку до дуже великої одної парохії Плавуча-Велика, що обіймала села: Плавучу-Велику, Плавучу-Малу, Глинну, Красну і Цецори. Мене призначено сотрудником до помочі в завідуванні такою великою парохією о. деканові Яновичеві, особливо ж мав я завідувати селами Плавучою-Малою і Глинною, та допомагати о. деканові в його праці для всієї парохії. Коли вже почав працювати в тій парохії, зараз-же я запримітив, що в Плавучі-Великій йдуть якісь спори, та відносини зовсім не добрі – в селі існують дві читальні „Просвіти", які не тільки зі собою не співпрацюють, але явно ворогують і то на досить особливому тлі – „бідних і багатих".. Старенький о. декан Янович взагалі мало займався вже громадською працею, тому весь тягар тієї діяльности, спадав на плечі молодого сотрудника у п'яти селах. Але й цей сотрудник не такий вже був молодий, він повернувся з війни за Українську Державність, та засів за семінарську лавку. Проміняв шаблюку на хреста, як це робили колись наші Запорожці. Але в гаківницях остало ще пороху і скоро прийшлось стріляти з духовних гармат в обороні наших парохіян, на яких напосілась польська окупаційна влада, стараючись вилускати їх з української спільноти, та зараховувати їх до латинського костела і до польської національности. Треба признати, що наші парохіяни були національно-свідомі українці, що мали вже за собою майже три десятки літ громадської праці. Коли в селі існує одна думка і згода в роботі, тоді з такими людьми хоч – на барикади іти не страшно, знову ж коли немає згоди, є сварки, непорозуміння, та ще й на тлі соціяльних ріжниць „бідні -багаті", тоді справа до поладнання дуже важка. Справді ж, не було достаточної причини до таких непорозумінь та роздору в нутрі одного великого села, та видно „хтось" старався порізнити людей між собою, накаламутити воду, щоб не станули одним гуртом до спільної праці.

Другою такою „проблемою", було в одному кутку села наше населення, помішане з римо-католиками. Польська влада постановила використати тих гейби-поляків, які й одного польського слова не знали і не вміли правильно сказати, а вся їхня „польськість" спиралась на тому, що вони раз в рік сповідалися перед польським ксьондзом (українською мовою) і причащались оплатком. Повітове староство в Бере-

жанах , постановило той римо-католицький куток відділити від Плавучі-Великої, та зробити з нього окрему польську громаду, і навіть у тій справі були розписані вибори. Але ще перед голосуванням їх скасували, коли стало ясним, що староство вибори програє, бо велика більшість буде голосувати проти ділення громади. Тоді тернопільське воєвідство, адміністраційною постановою – відділило з Плавучі-В. той кут як окрему громаду, та назвали її – „Польска Вєсь". Село боролося досить довго проти таких адміністраційних метод, – але безуспішно. Солтисом ново-створеної громади, назначили задиркуватого полячка з дорученням, вести сильну польську пропаґанду між латинниками, а в першу чергу, заставити їх ходити до польського костьола в Плавучі-Малій у віддалі 3 клм. Знову ж польські організації як „стшелєц" та інші, мали пильнувати своїх, як вони казали „зємнякуф" (як живцем переклали то слово з українського „земляків" – бо в польській мові „зємнякі" – по нашому – бараболі чи картопля).

Ця справа відділення з Плавучі-В. цього кутка, та створення нової гейби польської громади, мала й одну добру сторону, а саме причинилася до об'єднання села, яке побачивши загрозу, помирилось із собою. А вже кінець тим шкідливим сільським порахункам прийшов осінню 1935 року, коли відійшов з парохії старенький о. декан Янович, який сам просив про перенесення, а замінив його новий парох Плавучі-В. о. д-р Володимир Левицький. Новий парох, колишній старшина української армії, абсольвент закордонних університетів та Богословської Академії з подвійним докторатом, священик високого стилю, прийшов саме в належний час, коли треба було змінити відносини, що заіснували через ріжні причини. Ще передше о. декан Янович не годився на поділ парохії, а чейже вона була завелика для одного пароха, що ніяк не міг справно адмініструвати п'яти селами. Не багато допомогли тут і оо. сотрудники, яких призначали для помочі о. парохові, бо часами були спори між ними у маєтково-прибуткових справах, що ні церкві ані їм не додавало авторитету, а коли дійшло до того,, що їмость - жінка сотрудника, самовільно забрала частину меблів і повезла їх на нову парохію, треба було покінчити з тими ненормальними відносинами. Новий парох переконавшися, що не буде можна справно вести адміністрацію, та виконувати душпастирські і громадські обов'язки, на кількох авдієнціях переконав Митрополита Кир Андрея, що ту велику парохію, яка мала понад 200 морґів чорнозему, треба поділити на дві парохії для добра Церкви і парохіян. Так і зроблено. О. д-р Володимир Левицький остався парохом у селах: Плавучі-Великій, Красній та Цецорах, а для новоствореної парохії – Плавучі-Малої і Глинної, призначено парохом автора цього спогаду – о. Михайла Юхновича. Цей поділ на дві парохії, вже в короткому часі виявився спасенним для обох парохій, парохіяни заперестали взаємних оскаржень та сварок і почали між собою співпрацювати. Із двох читалень „Просвіти" зробилась лише одна, зате кипіла в ній праця та в інших т-вах, в кооперативі, молочарні, цегельні та будові нового Народного Дому.

О. Михайло Юхнович, парох села Плавучі-Малої, посеред своїх парохіян у 1934-1944 рр.

Ненависним оком дивилось Бережанське староство на під'йом села і нового пароха, що ним проводив. Скільки ж пізніше було всіляких грошових кар наложених на пароха, чи навіть спеціяльних комісій, або драчок за метрики. Та о. д-р Левицький не дав собі ніколи „в кашу дмухати", відкликувався аж до Варшави проти рішень старости, а там йому тихцем помагали так, що виходив завжди переможцем. За якийсь час староста зрозумів, що не виграє ні одної баталії проти пароха, який викидав всіх поліцаїв силою з мешкання, а їхні кріси через вікно на подвір'я. Така під'їздова війна тривала аж до кінця польського панування на нашій землі, і лише німецькому „бліцкріґові" (блискавичній війні) — завдячували оба парохи та дуже численна „делеґація" з тих громад, що не поїхали до санаторії „на відпочинок" у Картузьку Березу...

1936-го р. о. декан Кулик впровадив мене до церкви і передав мені грамоту, призначуючи мене парохом новоствореної парохії. Парохіяни прийняли це з радістю і скоро збудували власним коштом парохіяльний дім, в якому було приміщення для читальні і для вистав аматорського театру. Також і в селі Глинній поплило бистро громадське та культурне життя, там також справно діяла читальня та кооператива. Молодь дуже працювала над собою і в громадському житті, а також заходилась біля театральних вистав, старші слухали численних рефератів, читали книжки та пресу. З моїх щирих співробітників на народній і церковній ниві пригадую таких: Михайло і Пилип Древницькі, згодом зни-

щені московським наїздником, Василь Бабяк, Микола Гуменюк, А. Марцівський і чимало інших, яких прошу вибачення, забувши їх прізвища. Тож тридцять років з того часу, багатого на важливі переживання. Загально можна сказати, що церковне, культурно-освітнє та кооперативне життя, йшли у щирій співпраці між членами тих організацій. Ми бували на більших імпрезах в інших сусідських селах, а вони приїздили до нас. Особливо святково і торжественно проводились храмові свята, на яких о. д-р Левицький мав проповіді, вплітаючи містерно між Божі слова теж і наші національні правди і домагання, а все покликувався на відповідні цитати з Біблії. Не раз придиралась за те польська поліція закидуючи проповідникові, що „ксьондз доктор научил сє за ґраніцом пшерабяць вшистко на жидовскі кшталт". Між нами обидвома парохами спочатку заіснувала велика приязнь, яка триває до нинішнього дня. Ми взаємно собі допомагали і в церкві і в наших громадах. Взагалі ми парохи, не робили будь якої ріжниці між церковним і громадським життям, бо повернувши з війни прийшли до переконання, що без народу та його повного духового вдоволення, церква не буде мати добрих та вірних парохіян, а ще в часах національного поневолення, – оба ті важливі чинники треба було пов'язати в одно, бо не раз приходилось використовувати церкву навіть у світських справах, для єдности всіх парохіян. З чільних громадян пригадуються мені імена: Теодор Кожушко, Михайло Мельник, Петро Коцюба, Олександер Олексин, Микола Чижевський та інші, які були активними і добрими членами свого народу.

Співжиття між народом і духовниками було щиро-приязне, бо треба було себе взаємно боронити перед нападами польської поліції чи інших польських чинників, часто треба було рятувати молодь що тут і там задалеко загналась. Був і випадок застрілення польського старшого поліцая, що дуже дошкулював селянам. Знайшли його в житі на полі, і над селом повиснула жахлива небезпека свіжої „пацифікації", коли б о. Левицький не придумав владу заспокоїти; вийшов з процесією, та відправив панахиду за невинно вбитого чужими напасниками сторожа безпеки... Ціле село зрозуміло в чому річ, що це єдиний спосіб вимотатись із смертельної небезпеки, що загрожувала українській громаді, тому прибули у великій кількості і взяли участь в панахиді.. А священики відслужили панахиду за всіх замучених ворогами України – українських воїнів-героїв... та про те лише вони обидва знали. Того поліциста ховали в Бережанах з великою „помпою" немов справжнього польського героя, що згинув „в обронє паньства польскєґо на кресах в своєй місії дзєйовей !" Так і минула небезпека для села, а то могла мати для громади дуже прикрі наслідки.

Часто мені доводилось їздити в справах різних інтервенцій до Львова, до наших центральних установ і зустрічати давніх знайомих, як д-ра Бородайка, наших послів та голов наших господарських централь. Щож вони могли нам допомогти–хіба порадою, бо ж самі були ограничені у своїй праці всякими польськими гейби-законами. Тому ми мусіли на низах вважати, щоби не переступати забагато „устави паньства

польскєґо". Чимало добрих порад давали нам провідники повітових наших господарських установ у Зборові, куди було нам найближче дістатись. Приїздили до нас відпоручники різних наших організацій, кооператив, банків, сільсько-господарських установ з рефератами та доповідями. Одного разу заїхала до нас сенаторка Олена Кисілевська, виголосила гарний реферат для жіноцтва, що у великій кількості заповнило відчитову залю. Мешканці наших сіл, дуже радо вислухали б реферату про політичне положення світу в тих часах, що потрясали нашою Европою та й цілим світом, осінньою чи зимовою порою, але наші здавна „польські дороги" рідко коли дозволяли на те, а головно по осінніх дощах, годі було переїхати порожнім возом по масному чорноземі.

Спільні імпрези ми завжди проєктували з о. д-ром Левицьким, заїжджаючи один до другого, а наші парохіяни вже наперед знали і говорили: „поїхав один до другого на нараду, щось вже буде у нас нового". Треба признати, що парохіяни ставилися до своїх духовних провідників з найбільшою пошаною і ніколи не було жадного непорозуміння зокрема в грошових справах. Ми обидва безженні священики, не потребували селянських требів, бо ми провадили великі господарки. Брак родини заставляв знаходити вдоволення в церковній та громадській діяльності, хоча така посвята не все приходила легко, і треба було великого духового гарту, щоб не зійти з дороги правди і чесноти.

Коли сягаю спогадами в ті часи, мені видиться, що ми дармо часу не прогаяли, а провели вартісну роботу для свого народу. Не було у наших селах жадної зради чи доносу, всі держались своєї церкви та своєї національности, – була єдність. Коли опісля падали на них тяжкі удари від наїздників, вони спільно їх переносили, не зраджували один одного, разом собі допомагали. Мої найщиріші побажання летять сьогодні в наші любі села над річкою Стрипою, кудою перейшла вже неодна орда, руйнувала, вбивала наш народ але не винищила його, – бо він вічний революціонер, дух – що тіло рве до бою... як писав великий Іван Франко.

В. Дяк

СПОГАДИ ПРО СЕЛО — ПЛОТИЧА ВЕЛИКА

На межі між Бережанським і Тернопільським повітами, стоїть село Плотича Велика, розташоване над річкою Стрипою. Плотича не оправдує своєї назви „Велика", хоч би тому, що ще перед першою світовою війною в 1900-му році, нараховувала тільки 1.297 осіб, в тому 1.025 — греко-католиків, 205 римо-католиків та 67 жидів. Усіх господарств було приблизно 260. Населення майже 95% українське, а щоденною, рідною мовою населення — була українська мова.

За усними переказами найстарших віком у селі, Плотича була колись великою осадою з двома церквами і двома водяними млинами, але в наслідок татарських набігів село дуже потерпіло. Віком село сягає правдоподібно 13 - 14 сторіччя. З давнини залишились назви піль: „За ставком, За гайком, Гребелька" та ін., це вказує, що колись там мусів бути „гайок", від якого і сліду нині не має а зі „ставка" лишився потічок „Кацапка", що вливається у річку Стрипу. Найстарішою пам'яткою в Плотичі є церква. Вона простояла лихоліття обох світових воєн, стоїть до нині. Часу її будови — годі устійнити. Залишилися з минулих століть підземні тунелі — мурованні хідники, мабуть сховки від ворожих напасників, що часто-густо вдирались в наші землі зі сходу чи полудня.

Національна свідомість серед громадян була значна, та швидко поглиблювалась в новітніх часах. В останніх десятиріччях 19-го сторіччя, в селі засновано читальню ім. „Качковського" — однак приблизно в 1910 р. перемінено на читальню „Просвіти". Вона містилася початково в домі Петра Мудрого, пізніше у Филипа Кушніра. Найбільше заходився для самоосвіти і піднесення культури села — парох о. Рудко. В селі була велика корчма, власність фільварку — належала до дідича Цивінського. У ній проводили свій час не тільки старі батьки, а й молодь. Отець парох, щоб відтягнути молодь від корчми, щонеділі по вечірні збирав молодь у читальні, та проводив з ними час — читанням книжок і часописів. При кожній нагоді він поборював пиятику, то ж не диво, що „приспорив" собі чимало ворогів не тільки в особах корчмаря та дідича, але таки й серед своїх парохіян, що любили „заглядати" до чарки. Яка мусіла бути їхня втіха, коли одного дня поширилась вістка, що о. Рудко виїжджає на працю серед нашої еміґрації в Америці. Праця пароха-патріота не пропала, її продовжували далі однодумці о. пароха, Василь Стеткевич, Антін Негребецький та Фелікс Кондратович. У 1910 р. постало в селі гімнастичне т-во „Сокіл", а при читальні аматорський драматичний гурток, що того ж року виставив на сцені: „Знімчений Юрко, Верховинці, Свекруха". Такі вистави у великій мірі причинювались до національної єдности та свідомости.

В ділянці шкільництва село Плотича Велика, також не оставалось позаду. В анналах парохії записано про заснування парохіяльної школи. 1818 р. інспектор парохіяльних шкіл Бережанський декан, при візитації школи стверджував, що навчання відбувалося в домі тодішнього пароха, дяковчителем був Іван Юрчинський. При візитації в 1827 р. стверджував інспектор, що школа розвивається добре – парохом був тоді о. Лука Ляхович, дяковчителем — Лука Негребецький. В 1844 р. парох і декан Бережан о. Михайло Павликів ствердив при візитації школи, що в тому самому будинку де міститься школа, примістили і трупарню. Він наказав усунути трупарню з цього будинку.

Коли ж введено австрійський закон про обов'язкове навчання дітей, громада сама поставила шкільний будинок. За війтування Андрія Кушніра побудували нову школу напроти церкви, але вона під час другої світової війни згоріла. Вже по війні її реставрували.

У 1912 р. дяк Антін Кушнір організував церковний мішаний хор, який проіснував до початку другої світової війни. Коли розгорілась австрійсько-російська війна і москалі зайняли Галичину, вся культурно-освітня праця припинилась, а наступного тобто 1915-го року, коли фронтова лінія затрималась на річці Стрипі, мешканців села примусово виселено на схід. В наслідок важких боїв, село зникло з поверхні землі, лиш чудом-дивом збереглася стара церковця.

Після закінчення війни село почало відбудовуватись. У 1922 р. відновила свою діяльність читальня „Просвіти" в домі Пилипа Кушніра. Відновився і церковний хор під керівництвом Антона Кушніра. Незабаром відбувся перший концерт на пошану Тараса Шевченка. Аматорський театральний гурток під керівництвом С. Фордзюка, поставив „Сватання на Ганчарівці", згодом „Ой не ходи Грицю" а там і „Наталку Полтавку". За ініціятивою Климента Соболя в 1923 р. засновано споживчу кооперативу „Самопоміч", що спочатку мала приміщення в домі М. Венґра, згодом в домі Катерини Чорної.

Культурно-освітня праця пожвавилась з приходом у село управителя школи Луки Кушніра. Сам уродженець села, якого батько був щирим громадським діячем у селі, він розпочав свою учительську працю в селі Золотій Слободі, а коли був переведений на посаду до Плотичі — присвятив увесь свій вільний час громадській справі. Луку Кушніра шанувало все село за його щиру і віддану працю в читальні, кооперативі, та за його добрі поради. Коли щораз більше давалась взнаки відсутність відповідного приміщення, на одних зборах читальні він виступив з внесенням збудувати Народній Дім, що збори затвердили. Кожний громадянин села, підписав заяву на певну суму гроша для побудови Народнього Дому. Вирішили також звернутись з проханням про фінансову допомогу до односельчан за океаном — і те звернення принесло успіх. За ініціятивою Івана Варениці наші односельчани не тільки перевели збірку, але й сам Іван Варениця подарував власну землю під будову Народного Дому.

Посвячення фундаментів під будову Народнього Дому в селі Плотичі в 1931 році.

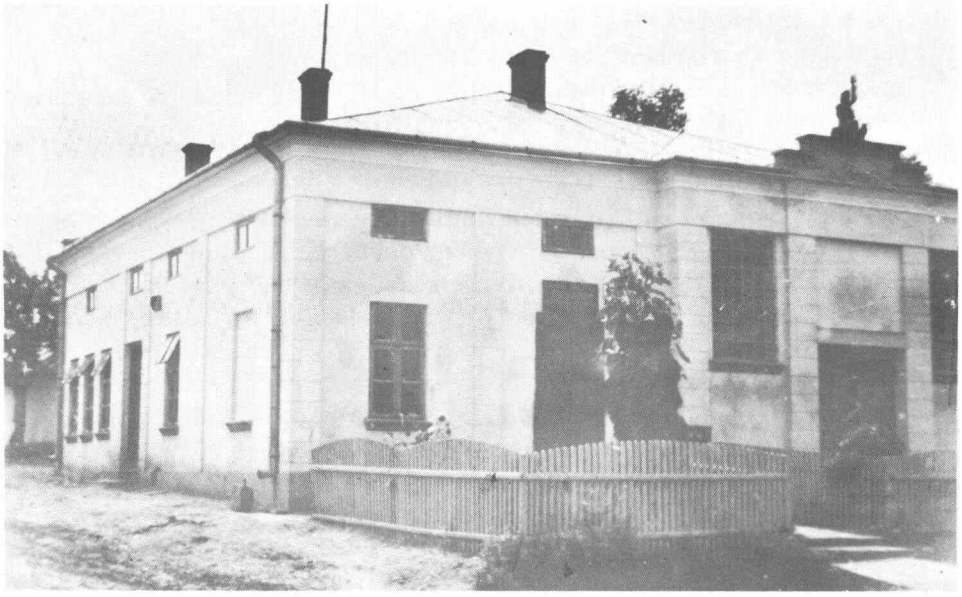

Будинок Народнього Дому в селі Плотичі — гордість громадян.

Козацька сотня Луговиків на святі в пошану Івана Франка в Плотичі 16 травня 1930 р.

Лави Луговичок і Луговиків на святі в пошану Івана Франка в селі Плотичі — 16 травня 1930 р.

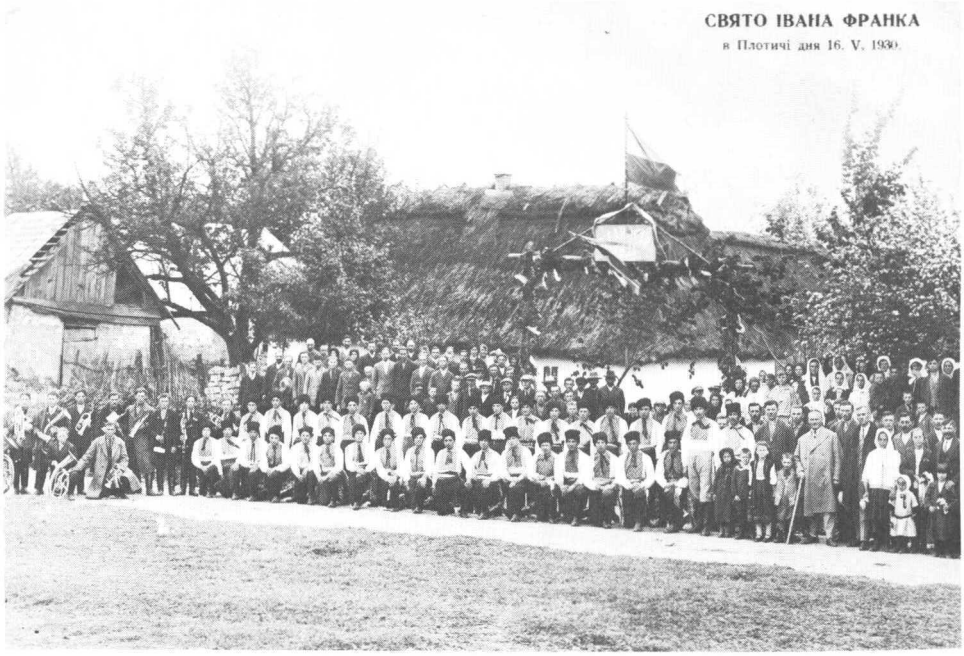

Лугові кіннотники — в піших рядах на святі для звеличання пам'яті великого Івана Франка, в селі Плотичі — 16 травня 1930 р.

Після офіційної частини свята в пошану найвизначнішого галицького письменника д-ра Івана Франка, відбулась в селі Плотичі народня забава в дні 16 травня 1930-го року.

примусові роботи до Німеччини та грабункові ··· збирання „контингентів" по селах. Вже по році нової окупації культурно-освітня праця в селі почала поволі завмирати.

Вкінці прийшов 1944 рік, загальний відступ німецьких військ на — східньому фронті. У березні 1944 р. фронт докотився до річки Стрипи. Село було в руках німців аж до половини липня і через те дуже потерпіло. Чого не знищили большевицькі ґранати та бомби, то німецькі війська викінчили до решти. Відступаючи, німці пляново нищили все, щоб нічого не лишити большевикам, що називалося політикою ··· „голої землі". Населення само евакувалося з району боїв до сусідніх сіл, частина подалася на захід. Божим чудом уціліла наша стара церковця, як у першій світовій війні, так і в тих боях. Стоїть до нині але мовчазна: у 1959 р. большевики заборонили правити Богослуження . . .

Село Плотича, мішаний хор при чит. „Просвіти". Дириґент, учитель Лука Кушнір сидить посередині.

Драматичний гурток у селі Плотичі в 1938 р.